

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-82>

УДК 332.122:352.07:338.244.47(477)

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ УКРАЇНИ

INCLUSIVENESS OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES AND DISTRICTS OF UKRAINE

Павлов Олександр Іванович

доктор економічних наук, професор,
Одеський національний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-5210>

Павлова Ірина Олександрівна

кандидат економічних наук, старший викладач,
Одеський національний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3656-5447>

Павлов Олександр Ігоревич

здобувач вищої освіти,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7939-4345>

Pavlov Oleksandr, Pavlova Iryna

Odesa National Technological University

Pavlov Oleksandr – junior

Odesa I.I. Mechnykov National University

У статті висвітлюється актуальна наукова проблема, що пов'язана з континуально-конвергентним контекстом інклюзивності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та районів як сільсько-міських агломераційних утворень. В процесі дослідження сформульовано завдання щодо визначення сутності інклюзивності цих соціально-просторових утворень, аналізу поступовості становлення інклюзивності сільсько-міських агломерацій України, розкриття її відмінностей у розрізі сільських і міських ОТГ та районів. За результатами проведеного дослідження встановлено наявність ризику щодо формування сільсько-міського інклюзивного середовища з домінуючим руральним компонентом, з його усталеною маргіальністю та периферійністю. З метою упередження цього ризику окреслено умови створення інтегрованого інклюзивного простору, в якому конвертуються переваги сільського та міського способів життєдіяльності та враховуються інтереси різних спільнот.

Ключові слова: інклюзивність, конвергенція, континуальність, об'єднані територіальні громади, райони, рівні сільсько-міських агломерацій.

The article highlights an actual scientific problem related to the continuous-convergent context of the inclusiveness of the united territorial communities (UTC) and districts as rural-urban agglomeration formations. In the process of research, was formulate dthe tasks of determining the essence of inclusiveness of these socio-spatial formations, analyzing the gradual development of inclusiveness in rural-urban agglomerations of Ukraine, revealing its differences. In order to implement these tasks, the theoretical achievements of Ukrainian and foreign scientists on issues of inclusive development, systemic and synergistic approaches, methods of comparison, analysis and synthesis were creatively used. To assess the degree and level of inclusiveness of these rural-urban spatial formations, the inclusive development index presented in 2018 at the 48th World Economic Forum, which is calculated on the basis of 12 indicators, namely: growth and development (GDP growth, employment, productivity labor, life expectancy); inclusiveness (median household income, poverty level and social stratification); succession of generations and sustainability (level of savings, demographic burden, public debt and environmental pollution). It has been proven that the decentralization of public power and management started in 2015 through the unification of territorial communities and the formation of new districts (year 2020) created the prerequisites for overcoming socio-economic inequality between the city and the countryside. The administrative method of forming a certain prototype of the inclusion of rural and urban communities within the UTC and districts is considered as the first step towards the

real integration of rural and urban communities. Taking into account the presence of stable traditions regarding the study of the phenomenon of inclusiveness in Western countries, the expediency of creative use of the experience of these countries, as well as developing countries, is emphasized. Based on the results of the research, it was established that there is a risk of forming a rural-urban inclusive environment with a dominant rural component, with its established marginality and peripherality. In order to prevent this risk, the conditions for creating an integrated inclusive space are outlined, in which the advantages of rural and urban ways of life are converted and the interests of different communities are taken into account. It was concluded that the most relevant direction of further scientific research regarding the process of formation of inclusive UTCs and districts is tracking the rural or urban focus of this process.

Keywords: inclusiveness, convergence, continuity, united territorial communities, districts, levels of rural-urban agglomerations.

Постановка проблеми. Розпочатий у 2015 році процес об'єднання територіальних громад та утворення нових районів (2020 рік) створив передумови для вирішення історичного завдання щодо подолання суттєвих відмінностей між містом та селом. Адміністративний спосіб формування в межах ОТГ та районів прообразу інклюзії сільських і міських спільнот можна розглядати як перший крок до їх інклюзивності та реальної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи наявність сталих традицій щодо дослідження феномену інклюзивності в західних країнах, до наукового аналізу було включено передусім публікації зарубіжних авторів, які містять різноманітну інформацію про ті чи інші аспекти інклюзивного розвитку соціально-просторових утворень. Зокрема, Дж. Гупта і К. Вегелін [1] прослідковують зв'язок інклюзивності з Цілями сталого розвитку ООН; К. Хей, Т. Хант і Дж. А. МакГрегор [2] обґрунтовують критичне ставлення до перерозподільчої моделі інклюзивного зростання; М. Вудс і Дж. Хелі [3] вдаються до концептуалізації відносин села та міста; У. Бранд, Т. Боос і А. Бред [4] розглядають інклюзивну структуру розвитку; І. Коттін [5] прослідковує зв'язок між урбанізмом і сільсько-міськими реаліями; Г. МакГранахан, Д. Шенсул і Г. Сингх [6] визначають сутність інклюзивної урбанізації; Чжихэн Ян, Нэннэн Шен, Янбо Цюй і Байлин Чжан [7] висвітлюють вплив землекористування на розвиток інтеграції між містом і селом.

Безпосередньо феномен інклюзивності ОТГ та новоутворених районів України є предметом досліджень українських науковців. Так в колективних монографіях за редакцією І. М. Бобух [8] та О. М. Бородіної [9] відповідно аналізуються роль структурних змін в інклюзивному розвитку економіки та особливості інклюзивного сільського розвитку. У статтях Н. М. Попадинця [10] та О. Ю. Снігової [11] представлено регіональний вимір інклюзивності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на наявність значної кількості економічних літературних джерел зарубіжних та українських вчених з досліджуваної проблематики, ці праці в основному присвячені питанням інклюзивного зростання та інклюзивного розвитку без їх прив'язки до проблематики інклюзивності соціально-просторових утворень. З огляду на соціально-економічну та політичну важливість розпочатої в Україні реформи територіальної організації влади, підвищеної уваги наукової спільноти потребують питання, пов'язані з континуально-конвергентним контекстом інклюзивності ОТГ та районів України як сільсько-міських агломераційних утворень.

Постановка завдання. В дослідженні, метою якого є з'ясування стану та рівня інклюзивності ОТГ та районів, сформульовано такі завдання: визначення сутності інклюзивності цих соціально-просторових утворень, аналіз поступовості становлення інклюзивності сільсько-міських агломерацій, розкриття її відмінностей у розрізі сільських і міських ОТГ та районів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, труднощі, які постають перед науковцями на шляху дослідження інклюзивної проблематики, мають когнітивну природу, яка пов'язана з відсутністю розмежування понять «інклюзія», «інклюзивне зростання», «інклюзивний розвиток», «інклюзивність». Попри наявність єдиного коріння перелічених наукових категорій, доцільно враховувати ті відмінності, які існують між ними.

Інклюзивність – це багатоаспектне поняття, яке включає також поняття соціальної інклюзії, яке протягом декількох останніх десятиліть набуває все більшого поширення та визнання. Це такий стан речей, при якому всі члени суспільства мають достатні можливості й доступ до споживання благ, володіння ресурсами, процесів управління для повно-

правної і повноцінної участі в усіх сферах суспільного життя.

Зосередимо увагу на інклюзивності ОТГ та районів як соціально-просторових утворень.

Характеристика стану і ступеня інлюзивності стосується континуального сільсько-міського простору, в межах якого одночасно відбувається його урбанізація та руралізація.

Слід мати на увазі, що ці зустрічні процеси відбуваються в спільному сільсько-міському просторі, який зберігає ознаки, з одного боку, периферійності та маргінальності, та центральності – з іншого.

Отже, соціально-просторову інклюзивність (від англ. inclusiveness – включеність) можна визначити як поточний стан та ступінь включеності людських спільнот, що мешкають в межах ОТГ та районів, в певну систему суспільних відносин.

Інклюзивності як новому пріоритетному напрямку розвитку людства, приділяється значна увага з боку міжнародних організацій. Так, у 2018 р. на 48-му Всесвітньому економічному форумі (ВЕФ) було представлено систему оцінки економічного розвитку країн, за якою визначається індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index 2018). За задумом ВЕФ новий агрегований показник розраховується на основі 12 показників, об'єднаних в три групи. До них включені: зростання і розвиток (зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домогосподарств, рівень бідності та розшарування суспільства); наступність поколінь і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу і забруднення навколишнього середовища) [12].

У звіті Світового банку (СБ) «Інклюзія має значення: основа спільного процвітання. Нові межі соціальної політики» (2013) зазначається, що «сьогодні світ перебуває в кон'юктурі, коли питання відчуження та включення набувають нового значення як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Імператив соціальної інтеграції стер різницю між цими двома стилізованими полюсами розвитку. Країни, які раніше вважалися розвиненими, сьогодні стикаються з проблемами відчуження та включення, можливо, більш інтенсивно, ніж десять років тому. А країни, які раніше називали такими, що розвиваються, стикаються як зі старими проблемами, так і з новими формами відчуження, породженими зростанням... У цьому звіті є сім основних повідомлень: (1) виключені

групи існують у всіх країнах; (2) виключеним групам постійно відмовляють у можливостях; (3) інтенсивні глобальні зміни призводять до соціальних трансформацій, які створюють нові можливості для включення, а також загострюють існуючі форми відчуження; (4) люди беруть участь у житті суспільства через ринки, послуги та простори; (5) соціально-економічні перетворення впливають на ставлення та сприйняття людей. Оскільки люди діють на основі того, як вони почуваються, важливо звертати увагу на їх ставлення та сприйняття; (6) виключення не є незмінним. Численні докази демонструють, що соціальну інтеграцію можна спланувати та досягти; і (7) просування вперед вимагатиме ширшого та глибшого знання відчуження та його наслідків, а також узгоджених дій» [13].

Зауважимо, що висновок цього звіту СБ відносно того, що імператив соціальної інтеграції стер різницю між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються є перебільшенням, оскільки ігнорує величезний розрив у їх розвитку.

Недарма українські дослідники вбачають мету інклюзивності у забезпеченні певної противаги неоліберальній парадигмі розвитку, оскільки вона сприяє удосконаленню суспільної системи через спрямованість діяльності на досягнення цілей сталого розвитку; норм, прийнятних з точки зору гідності людини; дотримання основних прав людини; сприйняття та легалізацію національних традицій і звичаїв [9, с. 29]. Ще більш категоричні в цьому відношенні західні науковці, розглядаючи інклюзивний підхід, як такий, що є альтернативою неоліберальній теорії, оскільки виражає інтереси найбідніших країн [5].

На думку О. Ю. Снігової [11, с. 39], при дослідженні проблем інклюзивності приділяється увага двом взаємопов'язаним напрямкам: інклюзивності як процесу (інклюзивне зростання, інклюзивний розвиток) та інклюзивності об'єкта (інклюзивне суспільство, інклюзивний регіон, інклюзивне місто тощо).

На наше переконання подібний поділ є штучним. Скоріше мова має йти про дві сторони однієї проблеми, оскільки важко уявити інклюзивне зростання або інклюзивний розвиток поза межами об'єкта цього розвитку.

Таке системне розуміння інклюзивності засвідчує практика аналізу розвитку ОТГ та районів на засадах інклюзивності, яка характеризує цей процесно-об'єктний феномен поки що як тенденцію, а не кінцевий результат (табл. 1).

Таблиця 1

Поступовість становлення інклюзивності сільсько-міських агломерацій України

Континуальність	Інклюзивність	Конвергенція
Залученість як заперечення відчуженості, що характеризується наявністю спільного середовища життєдіяльності мешканців територіальних громад та районів в межах цих адміністративно-територіальних одиниць, включаючи поселення, населення, інфраструктуру, господарські комплекси, земельні та інші природні та неприродні ресурси	Включеність на початковому етапі функціонування і розвитку ОТГ та районів проявляється у вигляді синергетичного ефекту взаємодії двох або більшої кількості їх компонентів, спільна дія яких істотно перевершує просту суму дій кожного з них, що є наслідком здійснення реформи децентралізації публічної влади та управління	Інтеграція – вища фаза інклюзивності, що характеризується не тільки соціально-просторовою згуртованістю, а повним злиттям сільсько-міської агломерації у економічному, соціальному, політико-управлінському та соціокультурному відношенні

Джерело: розробка авторів

Таблиця 1 містить узагальнені характеристики руху ОТГ та районів, як сільсько-міських агломерацій, до їх інтеграції (конвергенції), хоча кожне з цих соціально-просторових утворень крім загальних рис має і свої особливості.

Результати дослідження, проведеного у розрізі ОТГ, кількість яких на початок вересня 2022 року становила 1469 одиниць, свідчать про те, що адміністративними центрами більшості з них є села, а відсоток серед центрів громад середніх (від 50 до 100 тис. осіб) і великих (понад 100 тис. осіб) міст, дуже низький, що вказує на руралізацію спільного сільсько-міського простору. Проте склад населення практично усіх громад є змішаним (сільсько-міським). Винятком є ОТГ, які об'єдналися навколо шести обласних центрів – Вінниці, Житомира, Івано-Франківська, Луцька, Сум, Тернополя.

Зважаючи на це, з розумінням ставимось до позиції аграрних економістів [9, с. 152] відносно того, що в ОТГ без належної політики згуртованості існуватиме небезпека того, що вони можуть залишитися скупченням відособлених внутрішніх громад з вираженою дихотомією «центр – периферія», у яких мало спільних інтересів, що свідчить про дивергентний характер їх розвитку у 2018–2019 рр., що підтвердив економетричний аналіз соціально-економічного стану 36 мультигромад.

Більш обнадійливою в цьому сенсі виглядає ситуація з 136 районами, утвореними у липні 2020 року у відповідності до Постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів». Проте і тут є свої проблеми.

Центрами малонаселених районів є виключно малі міста або селища. За своєю географією ці райони є більш менш рівномірно розподіленими, хоча їх переважна частка у розрахунку на один регіон припадає на північну та південну частини країни. До десяти районів з чисельністю населення, що не перевищує 100 тис. осіб, належать гірські райони Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької, а також деякі райони Чернігівської та Луганської областей, які (за винятком Чернівецької) характеризуються низькою щільністю населення та домінуванням малонаселених сіл.

Водночас утворилися райони, чисельність населення яких перевищує 1 млн осіб або є дещо меншою за цей показник, що може негативно позначитися на рівні інклюзивності адміністративно-територіальних одиниць зазначеного рівня.

Адміністративними центрами восьми з десяти найбільших за населенням районів є регіональні центри. Вражаючою є 58-кратна різниця в чисельності населення Харківського та Верховинського районів. Значну насторогу викликає те, що Харківський район за чисельністю населення переважає 17 областей України, а перша п'ятірка найбільш населених районів мають більшу чисельність населення, ніж Волинська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черновецька, Чернігівська області.

Отже, процес децентралізації влади та управління на рівні ОТГ і районів завершився формуванням сільсько-міських агломерацій з домінуванням серед них руральних соціально-просторових утворень, за винятком

ОТГ і районів, адміністративними центрами яких є центри регіонів.

У будь-якому разі формування означених соціально-просторових феноменів, з одного боку, має синергетичний ефект інклюзії, а з іншого – демонструє наявність формальних агломераційних ознак у малонаселених районах з незначною часткою сільського населення, що додатково підтверджується наявністю в ролі їх центрів малих міст і селищ.

Зазначений процес номінально формує передумови для інклюзивного розвитку ОТГ і районів, оскільки сприяє згуртованості соціуму для створення гідних умов і рівних можливостей для всебічного розвитку населення цих утворень. Зазначимо, що термін «інклюзивний» сам по собі лише передає характе-

ристику певного рівня якості, форми, стану об'єкта або процесу.

Сільсько-міські агломерації громадівського та районного рівнів є складовими агломераційної системи України (рис. 1).

Серед адміністративно-територіальних одиниць України найбільш проблемними в плані реалізації завдань інклюзивного розвитку виглядають регіони. І справа тут не тільки у незавершеності реформи територіальної організації влади. На цьому рівні найбільш загрозливими для інклюзивності є міжрегіональні соціально-економічні диспропорції, які склалися історично та посилилися за часів незалежної України. Це – великий розрив між регіонами за рівнем ВВП, сукупними доходами населення, розвитком інфраструктури,

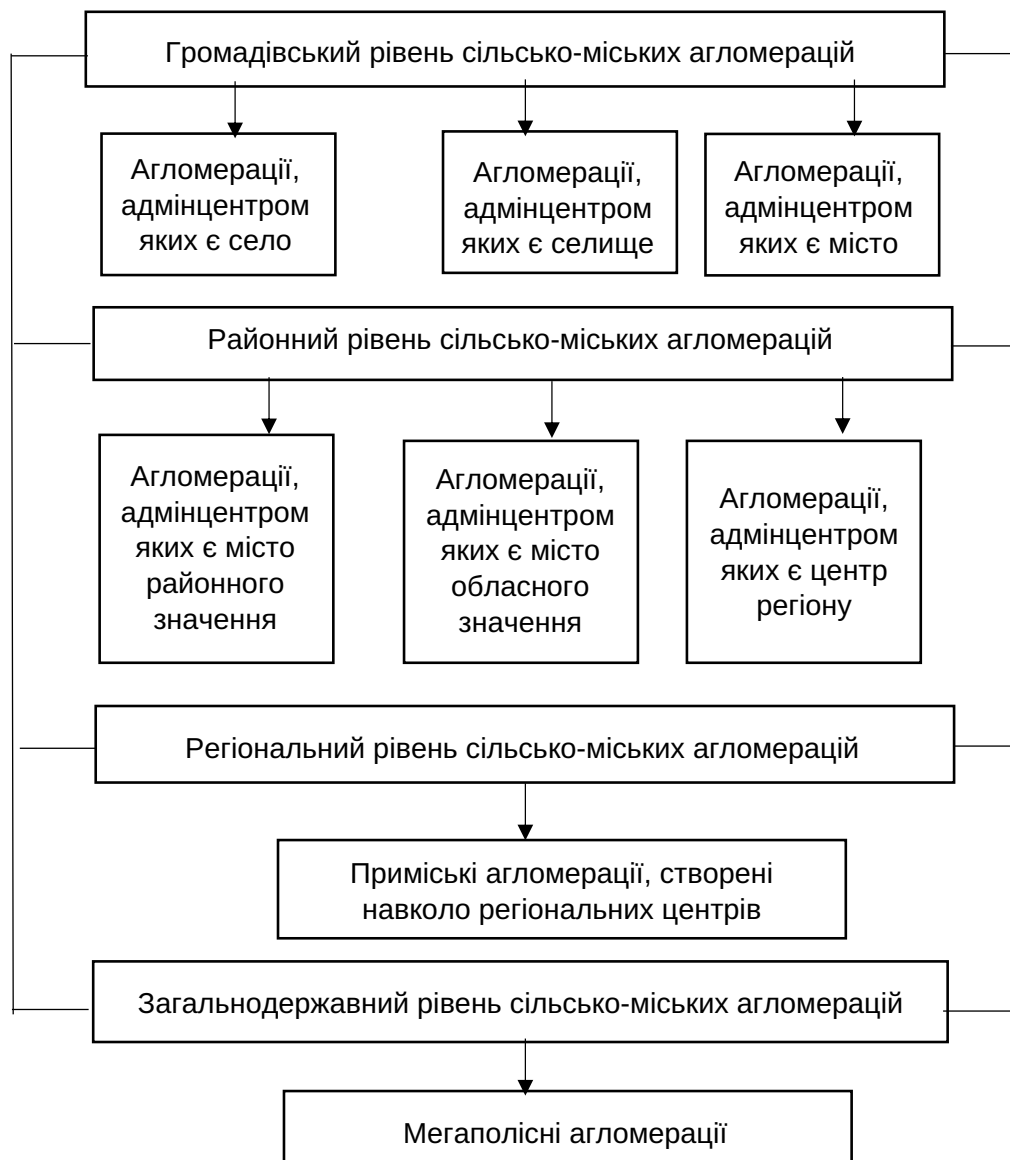

Рис. 1. Рівні сільсько-міських агломерацій України

Джерело: авторська розробка

що посилює також соціально-економічну нерівність на груповому та індивідуальному рівнях. Різниця між максимальним (м. Київ та Київська область) і мінімальним (Донецька, Луганська, Херсонська області) значеннями індексу інклюзивного розвитку регіонів є більш ніж двократною [14].

Тому не випадково, що інклюзивність на регіональному рівні залишається найменш дослідженою. В поодиноких публікаціях з цієї проблематики переважає схоластичний підхід, при якому відбувається гра слів («інклюзивний регіон», «регіон інклюзивного розвитку», «інклюзивний розвиток регіону»), а не аналіз існуючого стану справ [11, с. 42–43].

Висновки. З метою реалізації завдань дослідження передусім було здійснено розмежування поняття «інклюзивність» з іншими спорідненими поняттями. Саме ідентифікація інклюзивності як певного стану та рівня включеності агломераційних сільсько-міських утворень в систему суспільних відносин і є її відмітною рисою, що виокремлює це поняття серед інших споріднених понять.

ОТГ та райони перебувають зараз на шляху до сільсько-міської інтеграції у форматі

конвергентності, часові межі досягнення якої значною мірою залежатимуть від ступеня прояву тенденції їх включеності в спільний простір інклюзії за демографічними, соціально-економічними та екологічними показниками. Більші шанси у цьому поступі мають громади та райони, адміністративними центрами яких є великі міста.

Цей процес має бути соціально спрямованим не тільки за рахунок активності самоврядного інституту, а й з використанням механізмів та інструментів державного управління. В іншому випадку отримаємо інклюзивність з домінуючим руральним компонентом, з його усталеною маргінальністю та периферійністю. Насправді ж має бути створена модель інтегрованого середовища, в якій конвертуються переваги сільського та міського способів життєдіяльності.

Створені у адміністративний спосіб сільсько-міські агломерації поки що не демонструють реальних ознак інклюзивності.

Саме тому найбільш актуальним напрямом подальших наукових досліджень щодо процесу формування інклюзивних ОТГ та районів є відстеження руральної та урбанної спрямованості цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gupta J., Vegelin C. (2016) Sustainable development goals and inclusive development. *International Environmental Agreements*, Volume 16 (3). P. 433–448. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10784-016-9323-z>.
2. Hay C., Hunt T. & McGregor J. A. (2020) Inclusive growth: the challenges of multidimensionality and multilateralism. DOI: 10.1080/09557571.2020.1784849. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09557571.2020.1784849?needAccess=true> (дата звернення: 14.09.2022).
3. Woods M., Heley J. (2017) Conceptualisation of Rural-Urban Relations and Synergies. URL: <https://rural-urban.eu/sites/default/files/D1-1%20Conceptualisation%20of%20Rural-Urban%20Relations%20and%20Synergies.pdf> (дата звернення: 13.09.2022).
4. Brand U., Boos T., Brad A. (2017) Degrowth and post-extractivism: two debates with suggestions for the inclusive development framework. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. Volume 24. P. 36–41.
5. Cottyn I. (2020) Between modern urbanism and 'rurban' realities. Rwanda's changing rural-urban interface and the implications for inclusive development. 187 p. DOI: <https://doi.org/10.33540/47>
6. McGranahan G., Schensul D., Singh G. (2016) Inclusive urbanization: Can the 2030 Agenda be delivered without it? *Environment & Urbanization*. Volume 28 (1). P. 13–34. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956247815627522>.
7. Zhiheng Yang, Nengneng Shen, Yanbo Qu and Bailin Zhang (2021) Association between Rural Land Use Transition and Urban–Rural Integration Development: From 2009 to 2018 Based on County-Level Data in Shandong Province, China. DOI: <https://doi.org/10.3390/land10111228>. URL: <https://www.mdpi.com/2073-445X/10/11/1228> (дата звернення: 04.09.2022).
8. Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України : монографія [Бобух І.М., Кіндзерський Ю. В., Фащевська О. М. та ін.]; за ред. д.е.н. І.М. Бобух. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2020. 516 с.
9. Інклюзивний сільський розвиток в Україні : монографія; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2020. 257 с.
10. Попадинець Н. М. Пріоритети інклюзивного розвитку регіонів України. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2019. Випуск 2 (80). С. 91–93.

11. Снігова О. Ю. Просторовий вимір інклюзивності в умовах становлення «нової» регіональної політики. *Український географічний журнал*. 2020. № 2 (110). С. 38–44. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.02.038>.
12. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf (дата звернення: 23.09.2022).
13. World Bank (2013) Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity. New Frontiers of Social Policy. Washington, DC. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16195> (дата звернення: 24.09.2022).
14. Цимбалюк І. Оцінка інклюзивного розвитку регіонів України. *Електронний журнал Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 4 (20). С. 157–165.

REFERENCES:

1. Gupta, J., Vegelin, C. (2016) Sustainable development goals and inclusive development. *International Environmental Agreements*, vol. 16 (3), pp. 433–448. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10784-016-9323-z>
2. Hay, C., Hunt, T. & J. McGregor, A. (2020) Inclusive growth: the challenges of multidimensionality and multi-lateralism. DOI: 10.1080/09557571.2020.1784849. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09557571.2020.1784849?needAccess=true> (accessed 14 September 2022).
3. Woods, M., Heley, J. (2017) Conceptualisation of Rural-Urban Relations and Synergies. Available at: <https://rural-urban.eu/sites/default/files/D1-1%20Conceptualisation%20of%20Rural-Urban%20Relations%20and%20Synergies.pdf> (accessed 13 September 2022).
4. Brand, U., Boos, T., Brad, A. (2017) Degrowth and post-extractivism: two debates with suggestions for the inclusive development framework. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, vol. 24, pp. 36-41.
5. Cottyn, I. (2020) Between modern urbanism and 'rurban' realities. *Rwanda's changing rural-urban interface and the implications for inclusive development*, 187 p. DOI: <https://doi.org/10.33540/47>.
6. McGranahan, G., Schensul, D., Singh, G. (2016). Inclusive urbanization: Can the 2030 Agenda be delivered without it? *Environment & Urbanization*, vol. 28 (1), pp. 13–34. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956247815627522>.
7. Zhiheng, Yang, Nengneng, Shen, Yanbo Qu and Bailin Zhang (2021). Association between Rural Land Use Transition and Urban–Rural Integration Development: From 2009 to 2018 Based on County-Level Data in Shandong Province, China. DOI: <https://doi.org/10.3390/land10111228>. Available at: <https://www.mdpi.com/2073-445X/10/11/1228> (accessed 04 September 2022).
8. Bobukh, I. M., & Kindzerskiy, Ju. V., & Fashhevsjka, O. M. (2020) Strukturni zminy jak osnova inkljuzyvnogho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Structural changes as the basis of inclusive development of the economy of Ukraine]. I. M. Bobukh (Eds.). Kyiv: DU «Instytut ekonomiky ta prognozuvannja NAN Ukrainy». (in Ukrainian)
9. Borodinoji, O.M. (2020) Inkljuzyvnyj siljskiy rozvytok v Ukraini [Inclusive rural development in Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv: State University «Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine». (in Ukrainian)
10. Popadynecj, N. M. (2019) Priorytety inkljuzyvnogho rozvytku rehioniv Ukrainy [Priorities of inclusive development of regions of Ukraine]. *Visnyk Sums'kogho nacional'nogho aghrarnogho universytetu*, vol. 2 (80), pp. 91–93. (in Ukrainian)
11. Snighova, O. Ju. (2020) Prostorovyj vymir inkljuzyvnosti v umovakh stanovlennja «novoji» regional'noji polityky [Spatial dimension of inclusiveness in the conditions of formation of «new» regional policy]. *Ukrainskiy gheografichnyj zhurnal*, vol. 2 (110), pp. 38–44. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.02.038>. (in Ukrainian)
12. The Inclusive Development Index (2018) Summary and Data Highlights. *World Economic Forum*. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf (accessed 23 September 2022).
13. World Bank (2013) Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity. New Frontiers of Social Policy. Washington, DC. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16195> (accessed 24 September 2022).
14. Tsymbaliuk, I. (2019) Otsinka inkljuzyvnogho rozvytku rehioniv Ukrainy [Evaluation of the inclusive development of the regions of Ukraine]. *Elektronnyi zhurnal Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 4 (20), pp. 157–165. (in Ukrainian)